

QARAQALPAQSTAN PLASTIKALÍQ KÓRKEM ÓNERLERI JÁRDEMINDE STUDENTLERDÍN KÓRKEM DÓRETIWSHILIK QÁBILETI HÁM KÓRKEM TALGAMÍN RAWAJLANDIRIW JOLLARI

Urazimova Tamara Vladimirovna – kórkem-óner tanıw ilimleriniń kandidati, docent

Urazimova@mail.ru

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

ПУТИ РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТВОРЧЕСТВА И ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВКУСА СТУДЕНТОВ С ПОМОЩЬЮ ПЛАСТИЧЕСКИХ ИСКУССТВ КАРАКАЛПАКСТАНА

Уразимова Тамара Владимировна – кандидат искусствоведения, доцент

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза

WAYS OF DEVELOPING THE ARTISTIC CREATIVITY AND ARTISTIC TASTE OF STUDENTS USING THE PLASTIC ART OF KARAKALPAKSTAN

Urazimova Tamara Vladimirovna – candidate of art history, Associate Professor

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so'zlar: badiiy-ijodiy qobiliyat, badiiy did, tasviriy san'at, amaliy bezak san'ati, ijodiy salohiyat, estetik did.

Rezyume. Maqola Qoraqalpog'iston san'atining plastik turlari asosida talabalarda badiiy qobiliyat va badiiy didni rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan. Talabalarda plastik san'at asosida badiiy qobiliyat va didni rivojlantirish rangitash, haykaltaroshlik, grafika san'atlarini amaliy o'zlashtirish hamda ulardagi estetik ma'lumotlarni tahlil qilish, san'atning nazariy asoslarini o'rganish orqali amalga oshiriladi. San'at asarlarini idrok etish va baholash ko'nikmalarini shakllantirish, o'z ijodiy tafakkurini shakllantirish.

Ключевые слова: художественно-творческие способности, художественный вкус, изобразительное искусство, декоративно-прикладное искусство, творческий потенциал, эстетический вкус.

Резюме. Статья посвящена вопросам развития художественных способностей и художественного вкуса у студентов на основе пластических видов искусства Каракалпакстана. Развитие художественных способностей и вкуса у студентов на основе пластических искусств достигается через практическое освоение живописи, скульптуры и графики, а также через анализ их эстетической информации и изучение теоретических основ искусства. Это включает в себя развитие навыков восприятия и оценки произведений искусства и формирования собственного творческого взгляда.

Key words: artistic and creative abilities, artistic taste, fine arts, decorative and applied arts, creative potential, aesthetic taste.

Summary. The article is devoted to the issues of developing students' artistic abilities and taste based on the plastic arts of Karakalpakstan. Developing students' artistic abilities and taste based on plastic art is achieved through practical mastery of painting, sculpture, and graphics, as well as by analyzing their aesthetic information and studying the theoretical foundations of art. This includes developing the skills to perceive and evaluate works of art and forming one's own creative thinking.

Kirisiw. Qaraqalpaqstan súwretlew hám ámeliy-bezew ónerleri quralları arqalı studentlerdiń kórkem-dóretiwshilik qábiiletlerin hám kórkem talgámın rawajlandırıw mashqalası kórkem óner bilimlendiriwiniń áhmiyetli mashqalası bolıp, elimizde kórkem óner, mádeniyatnıń keleshekтегі jaǵday kópshilik jaǵdaylarda onıń sheshimine baylanıslı. Bilimlendiriw ámeliyatında kórkem iskerlik, sonıń ishinde, súwretlew hám ámeliy-bezew iskerlik imkaniyatlarınan tolıq paydalanılsa, bul mashqalanı sheshiw múmkin.

Bul temanı úyreniw barısında qoyılǵan wazıypalardı sheshiwge eristik hám tómendegi juwmaqlarǵa keliw imkaniyatın berdi. Estetikalıq hám kórkem dúnyanı qabıl etiwdiń mazmunlı ózgeshelikleri ajratıp kórsetildi: emocional-súwretli sawlelendiriw (óz ishine estetikalıq hám kórkem tájiriybelerdi, seziwlerdi, sezimlerde, aldınnan seziwlerdi, asociaciyalardı, eslewlerde aladı); racional-logikalıq qabıl etiw (óz ishine aktual bilimlerde, jeke mánislerde, kózqaraslarda, túsiniqlerde, ideallardı, kórkem erkti aladı); motivaciyalıq-qádiriyatlıq qatnas (óz ishine kórkem-estetikalıq: zárúrlıklar, qızıǵıwshılıqlar, isenimler, maqsetler, motivler, umtılsar, kózqaraslar, qádiriyatlar, bahalardı aladı), bul estetikalıq hám kórkem dúnyanı qabıl etiwdi shaxs dúnyanı qabıl etiwiniń ulıwma procesiniń bir bólegi sıpatında belgilew imkaniyatın berdi, joqarı oqıw orınları studentlerinde izertlenip atırǵan qásiyettiń

qalıplesiw dárejeleri boyınsha ólshemler, kórsetkishler hám onıń qalıplesiwiniń monitoring etiw boyınsha diagnostikalıq metodikalar jıyındısı islep shıǵıldı; bir qalıplesiw dárejesinen ekinshi qalıplesiw dárejesine ótiwdi támiyinleytuǵın krizisli noqatlar, studentlerde kórkem-súwretlew iskerligi arqalı dúnyaǵa estetikalıq kózqarastı qalıplestiriwdiń faktorları, sharayatlardı, logikası anıqlandı. Shaxstıń kórkem óner menen óz ara qatnasıqta dúnyanı estetikalıq qabıllaw áhmiyetli orın tutadı, ol tómendegi funkciyalarda óz kórinisin tabadı: retlestiriwshi (kórkem óner dúnyası menen qatnasıqlardı óz betinshe dúziw, retlestiriw); identifikaciyalıq (kórkem óner mazmunınıń, estetikalıq obyektin qádiriyatlıq-mánislik mazmunın támiyinleydi); estetikalıq-biliwshilik (kórkem ónerdiń ózgeshelikleri hám ózgeshelikleri haqqındaǵı bilimlerde baytırıwǵa, sistemalastırıwǵa, estetikalıq ideallardı, estetikalıq talgámın qalıplestiriwge qaratılǵan); refleksiya (kórkem óner iyesi sıpatında ózin-ózi biliwge qarattı).

Plastikalıq kórkem óner arqalı studentlerdiń dóretiwshilik potencialı hám talgámın rawajlandırıw metodologiyası kompleksli qatnası óz ishine aladı, bunda estetikalıq tárbiya usılları (úgit-násiyatlaw, úyretiw, tilekles bolıwǵa iytermelew), sonday-aq, izleniw jaǵdaylarınan paydalanıw hám asociaciyalıq pikirlewdi rawajlandırıwǵa tayanadı. Studentlerde gózzallıqtı añlaw hám bahalaw

qábiletin qáiplestiriw, gozzallıq sezimin rawajlandırıw hám kreativlik kónlikpelerin qáiplestiriw maqsetinde teoriyalıq bilimlerde ámeliy iskerlik penen baylanıstırıw paydalanıw zárúr. Metodologıyanıń tiykarǵı elementleri tómendegilerden ibarat: maqsetke muwapıq tásir etiw (kórkem óner hám turmıstaǵı gózzallıqtı seziw, kóriw hám bahalaw qábiletin qáiplestiriw, bul estetikalıq talǵamın rawajlandırıwdıń tiykarı esaplanadı); ámeliy iskerlik (kónlikpelerdi bekkemlew hám dóretiushilik potentsialdı júzege shıǵarıw maqsetinde shınıǵıwlar hám dóretiushilik tapsırmalar (másele, súwretlew, músinshilik, grafika tarawlarında) arqalı úyretiw metodınan paydalanıw); asociaciyalıq pikirlewdi rawajlandırıw (dúnyanı dóretiushilik penen qabıl etiwge tikkeley baylanıslı bolǵan maǵlımatlardı analizlew, sintezlew hám ulıwmalastırıw qábiletin xoshametlewshi tapsırmalardan paydalanıw); emociyalıq tartılıw (studentlerge kórkem óner dóretpeleri hám qorshaǵan álemde emocional bahalawga járdem beretuǵın tilekleslikke shaqırıw metodi); kreativlikti rawajlandırıw (studentlerdi óz betinshe izleniwge, dóretiushilik kórinislerge iytermeleytuǵın izleniw jaǵdaylarınan paydalanıw); teoriya hám ámeliyattı birlestiriw (teoriyalıq bilimlerde súwretlew óneriniń hár qıylı túrlerinde (stanoklı, monumental, dekorativ) ámeliy iskerlik penen birlestirip, hár tárepleme rawajlandırıw.

Tiykarǵı bólim. Qaraqalpaqstanńń súwretlew hám ámeliy-bezew ónerleri mısasında studentlerdiń estetikalıq dúnyaǵa kózqarasın qáiplestiriwde, kórkem-dóretiushilik qábiletlerin hám kórkem talǵamın rawajlandırıwda kórkem-súwretlew jumısıń potentsialı anıqlanıw, ol kórkemlik poziciyalarda jámlengen: súwretshi-soavtor (háreketler-uqsastırıw, «júrek penen seziw», «aql menen tereńlestiriw», birge seziw, keshiriw, talqılaw, bahalaw); kreativ súwretshi (arziw etiw, qıyal etiw, kórsetiw, oyda ózgertiw, qayta formatlaw, kórkem obraz dóretiwi); súwretshi-atqarıwshı (dóretiushilik, improvizaciya, eksperiment, ulıwma salıstırıw).

Solay etip, ótkerilgen izertlewler tiykarında tómendegi juwmaqlarǵa keldik:

1. Insaniyat civilizaciya kórkem-estetikalıq mádeniyatınıń qáiplelesi hám rawajlanıwı tereń tariyxı tamirlarǵa iye. Onıń dúnya xalıqları mádeniyatı mentalitetinde qáiplelesi hám bekkemleniw procesi, bárinen burın, insannıń óz turmıslıq dúnyasınıń joqarı mazmunı mánisin izlewı, aqır-ayaǵında onıń ruwxıy qáiplelesiwine xızmet etken. Shaxstıń kórkem-estetik mádeniyatı onıń kórkem-estetikalıq qabıllaw, túsiniw hám kúndelikli ámelge asırıw baylıǵın xarakterleytuǵın, dizaynerlik xızmetiniń kásiplik tarawında materiallıq hám ruwxıy dúnyanıń gózzallıǵın kórsetetuǵın sociallıq-pedagogikalıq tárbiya.

2. Zamanagóy shaxstıń kórkem-estetikalıq mádeniyatın qáiplestiriw procesi quramalı sistemalı bilimlendiriw bolıp, onıń tiykarında insaniyattıń átiraptaǵı dúnyanı qabıl etiw boyınsha úlken tájiriybesi, ruwxıy-ádep-ikramlılıq potentsialı hám joqarı ideal, gózzallıq, úylesimlilik izlewge bolǵan mángilik umtıslı jatadı. Haqıyqıy process studenttiń jeke mádeniyatın qáiplestiriw menen baylanıslı bolıp, bul tek ǵana kórkem óner nızamlıqların tereń túsiniw hám ańlaw múmkin.

3. Estetikalıq mádeniyattı qáiplestiriwdiń teoriyalıq mazmunın jańalaw hám innovaciyalıq metodikaların qollanıw sharayatında estetikalıq mádeniyat shaxstıń

kásiplik tayarlıǵında áhmiyetli quram bólegi bolıp esaplanadı, sebebi ol átirapımızdı estetikalıq jaqtan bezewdegi dóretiushiligi arqalı bilim alıwshılardıń kórkemlik dúnyasını keńeytiwge, kásiplik tayarlıǵın tereńlestiriwge, ruwxıylıǵın rawajlandırıwǵa járdem beredi.

4. Jaslardı estetikalıq jaqtan tárbiyalaw zamanagóy bilimlendiriwdiń áhmiyetli wazıypası esaplanadı. Ol bir pútin dóretiushı shaxstı qáiplestiriwge qaratılǵan bolıp, óz procesinde onıń intellektuallıq, emocionalıq, erk-ıqrar, qádiriya-baǵdarlıq táreplerin qamtıp aladı. Pedagogikalıq processte estetikalıq tárbiya shaxstıń turmıs-iskerliginiń barlıq tarawlarına sinip ketedi: onıń pikirlew tereńligine de, sezimleriniń názikligine de, tańlap alıw sıpatına da, kózqarasına da.

5. Estetikalıq tárbiya insannıń dóretiushilik qábiletin rawajlandıradı, dúnyaǵa gumanistik kózqarastan qarawǵa úyretedi. Bulardıń barlıǵında estetikalıq tárbiyanıń kólemi hám áhmiyeti keńeyiwiniń deregi bar.

6. Súwretlew hám ámeliy-bezew óner bilimlendiriw mákemelerinde bilim alıwshılardıń estetikalıq mádeniyatın rawajlandırıwdıń islep shıǵılǵan modeli kurs hám diplom jumısları joybarın orınlaw arqalı estetikalıq bilim beriwdiń maqseti, wazıypaları, mazmunı, metodları, formaları hám quralları, sonday-aq, materialda dóretiushilik ideyanı ámelge asırıw arqalı nátiyjelerin bahalaw kriteriyaların belgileydi. Estetikalıq mádeniyattı qáiplestiriw dóretiushilik pikirlewdi rawajlandırıwdıń qosımsha tarawları sıpatında hár qıylı kórkem óner túrlerin dástúriy bolmaǵan óz ara tásirinde oqıw-tárbiya procesine birlestiriwge tiykarlanıwı kerek. Integrativ principler hám usıllar bilim alıwshı shaxstıń dóretiushiligin sezilerli dárejede rawajlandırıw, onıń ruwxıylıǵın tereń bayıtıw, individual-dóretiushilik jumıs dúnyasına isenim payda etiw hám zamanagóy súwretlew kórkem ónerin de, dástúriy ámeliy-bezew ónerdi de zamanagóy dúnyada talap etiletuǵın milliy kórkem mádeniyatıń ózine tán bahalı bólegi sıpatında úgit-násiyatlaw imkaniyatın beredi.

7. Sonıń menen birge, ulıwma insaniyılıq joqarı mádeniyat penen baylanıslı bolǵan Qaraqalpaqstanńń súwretlew hám ámeliy-bezew ónerleri tarawında tereń estetikalıq bilim beriw zárúrligin ańlaw hám studentlerdiń turaqsız motivaciyalıq tiykarı, olarda estetika tarawında tek ǵana elementar bilimler emes, al óz xalqınıń milliy mádeniyatına qızıǵıwshılıqtıń joq ekenligi arasındǵı bilim beriw procesiniń ózinde qarama-qarsılıqlardıń bar ekenligin atap ótiw zárúr. Mádeniyat qádiriyların jedel túrde qabıl etiw shaxs kórkem mádeniyatı rawajlanıwınıń tiykarı bolatuǵın qáiplesken ruwxıy, kórkem-estetikalıq talaplar arqalı ǵana múmkin boladı.

8. Joqarı professional bilimlendiriw sharayatında zamanagóy studentlerdiń kórkem-estetikalıq mádeniyatın qáiplestiriw tiyisli model hám onı ámelge asırıwdıń sociallıq-pedagogikalıq texnologiyasın qurıwdı talap etedi. Qaraqalpaqstan súwretlew hám ámeliy-bezew ónerleri mısasında studentlerdiń kórkem-dóretiushilik qábiletlerin rawajlandırıw modelin ámelge asırıwdıń sociallıq-pedagogikalıq texnologiyası belgili bir joqarı oqıw ornınıń bar bolǵan tárbiya baǵdarlaması, studentlerdiń oqıw kursı, joqarı oqıw ornınıń qáiplesken dóretiushilik dástúrleri, bilim alıwshılardıń individual ózgesheliklerin esapqa alǵan halda basqıshpa-basqısh ámelge asırıladı.

9. Studentlerdiń kórkem-dóretiushilik qábileti hám kórkem talǵamın rawajlandırıwdıń pedagogikalıq

бағдарланıwı, bir tárepten, kórkem tárbiyanıń formaları, metodi, quralları hám metodikası teoriyalıq-pedagogikalıq jaqtan tiykarlaw, ekinshi tárepten, zamanagóy jámiyet, óndiris, miynet bazarınń kórkem bilimge iye qanıgelerge bolǵan talabı menen támiyinlenedi. Studentlerdiń kórkem-dóretiwshilik qábiletin hám kórkem talǵamın rawajlandırıw nátiyjeliligi úziksiz bilimlendiriw sistemasında bilimlendiriw mákemesiniń túrin, oqıtıw mazmunın tańlaw, zamanagóy innovaciyalıq texnologiyalardı qollanıw arqalı támiyinlenedi.

10. Oqıw-tárbiya procesin shólkemlestiriw úziksiz bilimlendiriw sistemasında oqıwshılardıń kórkem-dóretiwshilik qábiletin hám kórkem talǵamın rawajlandırıwǵa bolǵan talaplarınń sáykesligi, ápiwayıdan quramalıǵa, reproduktivlik jumıstan ónimli hám dóretiwshilik jumısqa áste-aqırın ótiw menen baylanıslı bolǵan teoriyalıq hám ámeliy ámelge asırıw imkaniyatların esapqa alǵan halda qurıladı.

11. Qaraqalpaqstanńń súwretlew hám ámeliy-bezew ónerleri quralları arqalı studentlerdiń kórkem-dóretiwshilik qábiletlerin hám kórkem talǵamın rawajlandırıw ushın zárúr bolǵan joqarı oqıw ornı sociallıq-mádeniy ortalıǵın rawajlandırıw modeli óz ara baylanısqań komponentler jıyındısınan ibarat: shólkemlestiriwshilik (metodologiyalıq-teoriyalıq tiykarlar hám sociallıq-mádeniy ortalıqtıń rawajlanıwın támiyinlew); processual-xızmet kórsetiwshilik (sociallıq-mádeniy ortalıqtı rawajlandırıw boyınsha basqıshpa-basqısh maqsetli jumıs); monitoring (sociallıq-mádeniy ortalıqtıń rawajlanıw dinamikasını bahalaw); nátiyjelilik (sociallıq-mádeniy ortalıqtıń rawajlanıwın basqısh bahalıǵı).

12. Qaraqalpaqstan súwretlew hám ámeliy-bezew ónerleri misalında studentlerdiń kórkem-dóretiwshilik qábileti hám kórkem talǵamın rawajlandırıwdıń sociallıq-pedagogikalıq texnologiyasınıń nátiyjeliligi tómendegi shártlerge baylanıslı: joqarı oqıw ornında ayırıqsha kórkem-dóretiwshilik tárbiyalıq ortalıqtıń bar ekenligi; professor-oqıtıwshılardıń joqarı dárejedege kásiplik tayarlıǵı; tálim-tárbiya procesiniń barlıq subyektleriniń (hákimshilik, oqıtıwshılar, studentler, mádeniy jámiyetshilik wákilleri) kórkem-dóretiwshilik jumısqa motivaciyalanǵanlıǵı.

13. Kórkem-dóretiwshilik qábiletler hám kórkem talǵamdı qalıplestiriw individual tábiyiy qábiletler tiykarında hám studentlerdiń psixo-fiziologiyalıq rawajlanıwınıń individual ózgesheliklerin esapqa alǵan halda ámelge asırıladı.

14. Xalıq bilimlendiriw, pedagogika ilimin qayta qurıwdıń házirgi sharayatında Qaraqalpaqstanńń súwretlew hám ámeliy-bezew quralları arqalı studentlerdiń kórkem-dóretiwshilik qábiletin hám kórkem talǵamın rawajlandırıw, olardıń ruwxıy mádeniyatın qalıplestiriw mashqalası áhmiyetli wazıypalardan biri bolıp tabıladı.

15. Súwretlew hám ámeliy-bezew ónerleri (sonıń ishinde, Qaraqalpaqstan kórkem ónerleri de) ulıwma kórkem-estetikalıq bilimlendiriw sistemasınıń sózsiz

áhmiyetli komponentleri bolıp, oqıwshılardı milliy kórkem mádeniyatqa nátiyjeli jaqınlastırıwǵa xızmet etedi.

16. Házirgi waqıtta studentlerde milliy ózlikti ańlaw, Qaraqalpaqstanńń zamanagóy súwretlew hám dástúriy xalıq ámeliy-bezew ónerlerin qabıllaw qábiletin sińdiriw zárúrligi aktual áhmiyetke iye. Ógan pedagogikalıq ámeliyatqa studentlerdiń súwretlew hám xalıq kórkem óneri dástúrleriniń tiykarların biliwde estetikalıq tárbiyasına járdem beriwshi islep shıǵılǵan didaktikalıq sharayatlardı engiziw járdem beriwshi múmkin.

17. Studentlerdiń ulıwma insaniylik mádeniyatqa tábiyiy qatnası sebepli ata-babalar miyrası dástúrin joǵaltıw, jaslardı estetikalıq tárbiyalaw quralları sıpatında jergilikli súwretlew mektepleri hám xalıq kórkem ónermentshiliginiń potencial imkaniyatların jeterli dárejede sáwlelendirmey-tuǵınlıǵın ayırıqsha atap ótiw zárúr.

18. Izertlew dawamında oqıtıwshı Qaraqalpaqstan súwretlew óneri dóretpeleri hám xalıq ámeliy-bezew ónerleri buyımlarınıń materiallıq hám estetikalıq qadıriyatların studentlerge túsindiriwge kóbirek itibar qaratuı, olar arqalı studentlerdiń súwretlew hám ámeliy-bezew ónerleri dástúrlerin dawam ettiriwge, rawajlandırıwǵa qızıǵıwshılıǵı hám beyimligin anıqlaw kriteriyaların anıqlawı kerek ekenligi anıqlandı.

19. Izertlew jaslarǵa kórkem-estetikalıq bilim beriwdi jetilistiriwdiń áhmiyetli baǵdarı sıpatında Qaraqalpaqstan súwretlew óneri, ámeliy-bezew óneriniń tiykarların úyreniwde studentlerdi estetikalıq tárbiyalawdıń didaktikalıq sharayatlarınıń nátiyjeliligin tastıyıqladı. Bul tek ǵana studentlerdiń ámeliy súwretlew boyınsha joqarı dárejedege kórkem bilim, kónlikpe hám uqıplılıǵın qalıplestiriwde emes, al tariyxıy qalıplesken ámeliy ónermentshilik túrleriniń ózine tán ózgesheliklerin talqılaw arqalı olardıń xalıq kórkem ónermentshiligine bolǵan biliw qızıǵıwshılıǵın arttırıwda da ayqın kórinedi.

20. Studentlerdi kórkem-estetikalıq tárbiyalawda Qaraqalpaqstanńń zamanagóy súwretlew hám dástúriy ámeliy-bezew ónerin úyreniwge qatıp qalǵan, dogmatikalıq narse sıpatında qaraw kerek emes, bul procesti dáwir talapları hám estetikalıq talapları menen baylanıstırıw, olardıń milliy mádeniyatın biliwde durıs dúnya sezimin tárbiyalaw, súwretlew kórkem-dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıw zárúr.

Juwmaq. Solay etip, izertlewde islep shıǵılǵan Qaraqalpaqstan súwretlew hám ámeliy-bezew ónerleri quralları arqalı studentlerdiń kórkem-dóretiwshilik qábiletlerin hám kórkem talǵamın rawajlandırıwdıń pedagogikalıq shártleri úziksiz bilimlendiriw sistemasınıń motivaciyalıq-maqsetli, mazmunlı, procesli hám nátiyjeli-bahalawshı komponentleriniń bir pütün jıyındısı sıpatında usı bilimlendiriw barısın maqsetli kórsetpelerden baslap professional kórkem óner kónlikpeleri qalıplesken hám studenttiń dóretiwshilik jaqtan rawajlanǵan shaxsına shekem qamtıp aladı. Demek, bul texnologiya konceptuallıq, nátiyjeli, sistemalı, kompleksli ekenligi tájiriye jumısları menen tastıyıqlanadı [1:26-27].

Ádebiyatlar

1. Мелик-Пашаев А.А. Ребенок любит рисовать: как способствовать художественному развитию детей. Мелик-Пашаев А., Новлянская З. – Москва: «Чистые пруды», 2007.